

KLASICKÉ TEXTY

NĚKOLIK PROBLÉMŮ, JIMŽ ČELÍ SOCIOLOGIE
JAKO PROFESE

Talcott Parsons

Some Problems Confronting Sociology as a Profession

Abstract

Talcott Parsons wrote this paper as a basis for discussion at the General Session: Analysis of the Sociological Profession organized within the frame of annual meeting of the American Sociological Society in Chicago. He sketched here some of the most urgent problems facing sociological profession. These problems can be broken down into four basic questions. The most central of these concerns the extent to which the canons of scientific objectivity have come to be established as the working code of the profession in dealing with defined intellectual subject matters. The second concerns the present clarity of the differentiation from and relation to neighboring scientific disciplines, so that we can speak with certain definiteness about what, as distinct from other scientists, a sociologist does. The third question concerns the differentiation of sociology as a science from sociological "practice" and its proper relation to applied field. Finally, there is a problem of sociology's differentiation as a scientific discipline and a relation to the non-scientific aspects of the general culture.

Keywords: *sociology as a science, professionalization;
organizational basis; sociology and its publics*

Tento článek není zamýšlen jako zpráva o historii a stavu sociologie jako profese, ale je koncipován spíše tak, aby nám umožnil odkrýt problémy, s nimiž se naše profese potýká.¹ K tomu je ovšem zapotřebí objasnit hlavní rysy současného stavu i konkrétní aspekty týkající se historického pozadí vývoje sociologie. Chci se však zde zaměřovat na problémy, a to nejen na problémy související s organizací profese, nýbrž také na ty, jimž může čelit každý sociolog, ať již jako člen universitní katedry či mnoha jiných neakademických povolání.

Profesi chápu jako takovou kategorii plynoucí z role dané příslušným povoláním, jež je založena na perfektní znalosti a zodpovědnosti za každý důležitý segment kulturní tradice určité společnosti, včetně zodpovědnosti za její zachování a další vývoj. Profese může navíc nést zodpovědnost za aplikaci svého vědění v praktických situacích. Role jsou organizovány v širší celky. *Profesní* role jsou přitom organizovány do celků dvou hlavních typů: první typ představují ta společenství, která z převážné většiny vykonávají profesní funkce – univerzity apod., druhý pak ta, která jsou složena z profesionálů za účelem hájit zájmy jejich oboru – profesní asociace apod.

Na rozdíl od převážně aplikovaných profesí, jako je např. medicína, je sociologie všeobecně chápána spíše jako vědecká disciplína, jejímž posláním je *primárně* růst a šíření empirického vědění v rámci oboru a až *na druhém místě* předávání tohoto vědění těm, kteří členy tohoto oboru nejsou, což se týká i otázky jeho využití v praktických záležitostech. Tyto funkce přitom vykonává skupina profesně kompetentních odborníků, kteří jsou vyškoleni v technikách šíření a užívání oborového vědění, byli socializováni do profesní role, přičemž za obor jako takový přijali určitou zodpovědnost a požívají určitá privilegia v rámci společnosti.

Protože je profese zcela jasně organizovaná jako vědecká disciplína, zahrnuje první skupina problémů, která před námi vyvstává, stav této disciplíny jako určitého kulturního komplexu jako takového a jako sou-

¹ Mé poděkování patří paní Carolyn Cooperové, která pro účely tohoto příspěvku shromáždila data a jeho první verzi zasvěceně přehlédla a zestručnila.

části určitého širšího kulturního komplexu. Tato skupina problémů může být postupně rozdělena do čtyř otázek. Nejzákladnější z nich se zabývá tím, do jaké míry se kánon vědecké objektivitě a adekvátnosti ustavil jako profesní kodex pro práci s vymezenými intelektuálními tématy. Druhá se zabývá jasností vymezení vůči ostatním vědeckým disciplínám a vztahy s nimi, tzn. otázkou, co dělá sociologii sociologií a co ji odlišuje od ostatních vědeckých disciplín. Třetí otázka se zabývá odlišením sociologie jakožto vědy od sociologické „praxe“ nebo její aplikace na takové problémy, jakými jsou např. postavení handicapovaných a mentálně narušených, výkonnost dělníků v průmyslu, apod. Zaměřuje se tedy na přesné vymezení vztahu sociologie k této její aplikované formě. Konečně poslední otázka se zabývá problémem odlišení sociologie jakožto vědecké disciplíny od „nevědeckých“ aspektů kultury obecně – filosofie, náboženství, literatury, umění, stejně tak jako od obecného *Weltanschauung*.

Tyto otázky jsou přímo spojeny se sociologií jakožto vědním oborem, jenž je součástí určité kultury. Stejně tak nutné je však vzít v úvahu podobný soubor problémů, jimž čelí sociologové individuálně a které přitom souhrnně působí v americké společnosti. Naprostý důraz přitom kladu na roli sociologa jako *vědce*. Tím chci říci, že prvním závazkem sociologie jako profese je podpora a propagace oboru. Na jedné straně prostřednictvím výzkumů realizovaných jeho členy a na straně druhé „investováním“ jejich energie a schopností do výuky dalších, kteří budou následně pokračovat v jejich činnosti. Tato hlavní funkce ovšem nemůže být prováděna v sociálním vakuu. Ve společnosti jako je ta naše, je tato činnost neodmyslitelně spjata s činnostmi dalšími, jimž by se profese neměla vyhýbat a ani se jim vyhnout nemůže.

První z nich by mohla být pojmenována „občanstvím“ ve světě vědců a jiných kulturně orientovaných skupin. Tato otázka zahrnuje nejen postavení sociologů na univerzitách a odpovědnost, kterou nesou navenek za své vlastní katedry, nýbrž také jejich vztah s ostatními intelektuálními skupinami – zejména s příbuznými obory – ve společnosti obecně. Další

důležitou sociální funkcí je odpovědnost za usnadňování užívání sociologického vědění podstatného pro praktické zájmy společnosti, což se týká celé oblasti „aplikované“ sociologie. Poslední funkce souvisí s tím, že sociologové přispívají k obecné „definici situace“ jejich společností. V určitém smyslu jsou to experti na interpretaci sociálních událostí, a jako takoví mají nutně určitý nepřímý vliv. Ten můžeme nejlépe vidět při vyučování studentů, kteří se nechtějí stát profesionálními sociology. Tuto úlohu sociologie bychom mohli nazvat jako „obecně-vzdělávací“. K tomuto vlivu sociologů prostřednictvím formálního vyučování se pak navíc přidává vliv na obecné intelektuální otázky současnosti uplatňovaný prostřednictvím psaní, přednášení a jiných podobných cest. V logice věci je inherentně obsaženo, že čím pevněji bude sociologie ustavena na univerzitách, tím důležitější tyto tři sekundární sociální funkce budou.

V tomto článku je mým hlavním záměrem rozebrat způsoby, jakými je profese sociologa vpletena do sociální struktury, a nikoli jak sociologie jako obor zapadá do určitého kulturního prostředí. Nicméně tato dvě témata jsou tak těsně empiricky propojena, že pokud rozebíráme jedno, musíme mít to druhé neustále na paměti. Přesně kvůli tomuto intimnímu propojení je také nutné načrtnout současný stav oboru, což nám poslouží jako určité pozadí pro debatu o profesi jako takové.

Stav sociologie jako vědního oboru

Když se podíváme zpět do historie, zjistíme, že systematické vědecké poznání lidského sociálního chování je jevem velice nedávným. Vysoké úrovně takového poznání bylo dosaženo až během tohoto století a předcházely mu vývoj zejména v ekonomické teorii a statistice. Během tohoto krátkého období se sociologie vyvíjela zdánlivě převratným tempem, nicméně kulturní vývoj je natolik komplexním jevem a toto období natolik krátké, že se rozumí téměř samo sebou, že sociologie je v současné době stále v raném stádiu svého vývoje.

Vezmeme-li na zřetel tuto situaci, není překvapující, že diferenciací mezi sociální vědou na jedné straně a vědou úzce propojenou nevědeckými nebo částečně vědeckými aspekty kultury obecně na straně druhé je velmi nedávná, neúplná a nestálá. Na mysli mám přitom odlišení sociologie jak od „sociální filosofie“, tak od „sociálních problémů“. Vědní obor nemůže být institucionalizován, dokud není vymezen relativně jasný vztah oboru k jeho výzkumným problémům. Tento vztah však nesmí být ovlivněn ani jednou z těchto sociálně důležitých, přesto však převážně nevědeckých oblastí. Třetí typ diferenciací odkazuje k postavení sociologie mezi ostatními vědeckými disciplínami, především mezi těmi disciplínami, které se zabývají lidským chováním. Nyní bude následovat stručná analýza každého z těchto tří problémů diferenciací.

Co se týká nejobecnějšího odlišení sociálních věd od myšlenkové formy, z níž se vyvinuly, můžeme mluvit o jejích náboženských, filosofických a v širším slova smyslu vědeckých aspektech. Relativní převaha těchto aspektů zčásti odpovídá hlavním fázím intelektuálního vývoje západní společnosti.

Nejdříve došlo k oddělení sekulárního sociálního myšlení od náboženské apologetiky. Tento proces proběhl v 17. století, přičemž největší význam v něm mělo odlišení „politického“ v širším slova smyslu. S tím souvisí také vznik sekulární společnosti jakožto politicky organizovaného státu, který tvořil opozici církvi. Když byl tento krok vykonán, mohla být započata další diferenciací této nově vzniklé oblasti.

Až na konci 18. století se z tohoto nevymezeného politického celku začala vynořovat ekonomická sféra, přičemž prvním významným autorem klasické ekonomie byl Adam Smith. Také zájem politické teorie se začínal značně zužovat, když se zaměřil především na fenomén vládnutí ve stále diferencovanější společnosti. Tak souběžně s historií, která se však odmítala identifikovat s jakýmkoli substitutivním zájmem, byl v 19. století položen široký referenční rámec ekonomie a politické teorie.

Takto nastavená intelektuální situace byla ideálním stavem pro vznik sociologie, tedy alespoň toho z jejích proudů, který se zabýval makroskopickými aspekty společnosti, s nimiž se neuměla vypořádat utilitaristická tradice, jež se dostala do popředí v politické teorii a v ekonomii. Vedle Comta jako nejdůležitějšího předchůdce a Marxe, který zdůrazňoval význam „ekonomických faktorů“, byli v Evropě nejvýraznějšími teoretickými hybateli udávajícími směr nového sociologického přístupu Durkheim a Weber. Jejich největším zájmem byla analýza institucionálního rámce, v němž probíhaly moderní ekonomické procesy, a který byl v určitém smyslu nezávislý na politické organizaci. Durkheim a Weber vycházeli z „kolektivistického“ způsobu myšlení, jehož inspirátorem byl Rousseau a německý idealismus. Zde také našli nejdůležitější referenční bod pro svou kritiku utilitarismu.² Obecně lze říci, že Durkheim a Weber se při hledání klíčových konceptů pro své analýzy (hodnoty, institucionalizované normy, apod.) obraceli k „ideálním“ faktorům, jež byly v protikladu k faktorům „materiálním“.

Pro „vědecký“ aspekt filosofické formy sociálního myšlení, který byl zmíněn výše, bylo důležité období druhé poloviny 19. století, tedy období významně ovlivněné Darwinovou evoluční biologii. Z tohoto filosofického pozadí a jeho těsného vztahu s utilitarismem a pozitivistickým racionalismem vycházel například Spencer nebo američtí evolucionisté Sumner a Ward. Navíc koncept evoluce a jeho širší teoretický rámec vztahů konkurence a kooperace, laissez-faire a plánování, neovlivnil jen vznik sociologie, ale poskytl intelektuální základ také anglické antropologii a moderní psychologii. Samozřejmě psychologie, zejména ta freudovská, čerpá také z medicínské biologie, zatímco antropologie, zejména ta ovlivněná Franzem Boasem, čerpá z německého idealisticko-historického myšlení.

² Pro podrobnější diskusi tohoto problému viz „The General Interpretation of Action“. In: PARSONS, T. (ed.) – SHILLS, E. A. – NAEGELE, K. D. – PITTS, J. R., *Theories of Society*. New York: The Free Press, 1961.

Důležitým přemostěním těchto myšlenkových směrů byla ve Spojených státech „sociální psychologie“ Ch. H. Cooleyho a G. H. Meada.

Toto jsou velice schematicky naznačené hlavní intelektuální proudy, které ovlivňovaly vývoj současné sociální vědy. Dělicí čáry mezi jednotlivými proudy jsou přitom samozřejmě velice neostré. Z pohledu více makroskopicky orientovaných disciplín, jako je politologie či ekonomie, je sociologie často chápána jako reziduální kategorie nebo jako více či méně „imperialistický“ souhrn veškerého vědění o společnosti. Zejména v Německu existuje tendence identifikovat ji s filosofií dějin, přičemž jedinou odlišností, jež je sociologii přiznávána, má být to, že se snaží být více empiricky založená. V sociologii se ovšem projevil také vzrůstající zájem o hodnoty a normy a jejich vztah, jenž je nezávislý na technických zájmech vlastních zejména ekonomii.

V rámci komplexu, který je spojován s darwinistickou biologii, je také obtížné sociologii odlišit od antropologie a psychologie. Dřívější antropologické zaměření na studium preliterárních společností pomohlo tento problém oddálit, v posledních letech však začalo být odlišení sociologie a antropologie méně zřetelné. Není lehké zodpovědět otázku, zdali zdůrazňování zájmu o „kulturu“, které proklamovalo mnoho amerických antropologů, a na druhé straně zájmu o „sociální systém“, ke kterému se přihlásila alespoň část sociologů, je adekvátním základem pro rozlišení těchto dvou disciplín. *Stejně tak se sice zdá*, že se psychologie zaměřuje na studium analyticky odlišných komponent chování, které je možné přiřknout „jednotlivci“, avšak uvědomíme-li si, že chování všech lidí je individuální i sociální zároveň (a také kulturní), je poměrně těžké stanovit mezi nimi jasnou dělicí čáru. A z toho plyne ono nejednoznačné postavení sociální psychologie.

Zdá se přirozenou součástí takového komplexu vědeckých disciplín, že – za prvé – při studiu empirických fenoménů každá analytická klasifikace přetíná klasifikace zdravého rozumu. Ekonomie tedy nemůže být teorií „obchodu“ v čistém slova smyslu, politická teorie teorií „vládnutí“,

stejně jako psychologie nemůže být pouze teorií individuálního chování, tak jako je fyziologie studiím jen živých organismů a oproti tomu chemie studiím jen organismů neživých. Za druhé, jasná dělicí čára nemůže být vedena ani mezi vědeckým základem tohoto komplexu disciplín a jejich nevědecké, filosofické podoby. Například takové problémy, jako je otázka pozitivismu nebo otázky možného ontologického statusu jedince v referenčním rámci utilitarismu, nemohou být zcela vyloučeny z teoretické diskuse v sociálních vědách.

Tyto obtížné a jednoznačně neřešitelné intelektuální problémy mají významný vliv na postavení a chování profesních skupin, jichž se bezprostředně týkají. Jsou zdrojem napětí jak v rámci jednotlivých disciplín, tak také mezi nimi. Sociální vědy začaly vytvářet určitou „rodinu“, jež je dostatečně dobře strukturovaná pro určité pracovní účely, nicméně stále za sebou zanechává mnoho vágně definovaných oblastí, které mohou být potenciálním zdrojem skrytého nebo i zcela otevřeného konfliktu. Je možné, že aktivně se zajímá o tyto problémy pouze malá část členů relevantních profesních skupin (což je bezpochyby velice žádoucí situace), to nás ovšem neospravňuje k tomu, abychom tyto problémy vnímali jako triviální ve vztahu k důsledkům, jež pro profesní situaci mají.

Jak jsem již zmiňoval, historický proces, jímž se diferencovaly sociální vědy, je velice těsně spjat s procesem, jímž se postupně odpoutávaly od filosofických kořenů. Proto bylo nezbytné provést společnou analýzu těchto trendů. Když se podíváme na třetí problém diferenciací, té mezi vědeckými disciplínami a předpisy pro praktické jednání, bude zřejmě nejvíce zarážejícím faktem to, nakolik je potřeba takovéto diferenciací nová. Jak politická, tak i ekonomická teorie byly během svého vývoje přímo zaměřeny na předepisování morálních imperativů a nesnažily se oddělovat (dokonce ani pojmově) empirické zobecňování od hodnocení a politických doporučení. Marxismus je zvláště důležitým příkladem ekonomické teorie, která se ani v nejmenším nesnaží o takové odlišení a v podstatě popírá jeho legitimitu. Prvním velkým teoretikem, který zdů-

razňoval fundamentální důležitost pečlivého rozlišování mezi problémy vědeckého zobecňování na jedné straně a hodnocením a politikou na straně druhé, byl pravděpodobně Max Weber. Ten také zdůrazňoval důležitost vypracování jasného metodologického základu pro toto rozlišování. Uznání nutnosti tohoto rozlišování se však v sociálně-vědních profesích všeobecně rozšířilo v podstatě až během poslední generace a ani tak ještě není zcela úplné. Jednou z hlavních příčin toho, že se toto přijetí opožděje, je silný pozitivistický prvek ve filosofické matici, o niž se sociální vědy opírají.

Nyní je důležité zmínit jeden rys americké sociologie, jímž se odlišuje od sociologie evropské (zejména kontinentální). Evropské sociální vědy obecně a sociologie zvláště byly zaměřeny primárně na makroskopickou interpretaci vývoje společnosti.³ Proto ona význačnost obecných kategorií jako kapitalismus a socialismus. Ve Spojených státech byl však zájem o makroskopické interpretace daleko menší.⁴ Široký obrys společnosti a jejích hlavních hodnot bere americká sociologie spíše jako samozřejmost a naproti tomu zdůrazňuje specifické „sociální problémy“. V americké sociologii nalezneme hluboký zájem o to, jak se konkrétní situace odchylovaly od hodnot, jež byly především hodnotami liberálního protestantismu v období, kdy prominentní roli sehrával „social gospel“. V centru pozornosti tak byly problémy týkající se slumů, venkovského života, imigrace a vztahů mezi lidmi černé a bílé pleti.

Tento druh zájmu pomáhá vysvětlit, proč americká sociologie neměla takový problém s odlišením od filosofie jako sociologie evropská. Zároveň je zde daleko zřetelnější odlišení od politické teorie a ekonomie, neboť tyto dvě disciplíny se snaží o makroskopický pohled na společnost. Nejzávaž-

³ Viz např. Karl MANNHEIM, „German Sociology (1918–1933)“. *Politica*, vol. 1, únor 1934, s. 12–33.

⁴ Pravděpodobně nejucelenější dostupný historický výklad podal Howard W. ODUM, *American Sociology: The Story of Sociology in the United States through 1950*. New York: Longmans, Green 1950.

nějším problémem diferenciacie v americké sociologii tak zůstává její odlišení od jejích aplikovaných forem. V dřívějších obdobích byla sociologie spojována s nábožensky definovanými etickými normami a s filantropií, jež se v určitém ohledu institucionalizovaly v sociální práci a komunitních službách. Proto bylo dříve mnoho amerických sociologů školené vládou a některé univerzity kombinovaly sociologii se sociální prací. Nicméně poměrně brzy se zdvihla vlna názorů, které zmiňované spojení ostře napadaly.⁵ Tento odpor poměrně často ústil v oddělení obou oborů, například na chicagské univerzitě a později také na Harvardu.

Ačkoli problém diferenciacie sociologie od jejích aplikovaných forem byl v případě Spojených států zvláště naléhavý, zájem o méně makroskopické problémy přinášel také své výhody. Podporoval zejména vývoj mnoha technik empirického výzkumu, například zúčastněné pozorování, využití osobních dokumentů, metody rozhovoru nebo metody dotazníkových šetření. Tento rychlý technický vývoj byl také spojen s neméně důležitým rozvojem statistiky. V americkém prostředí byl tento zájem o empirii a zdůrazňování technického vývoje o mnoho zřetelnější než v Evropě a výrazně napomohl urychlení vývoje sociologie jako empirické vědy.

Je také důležité, že tento více mikroskopicky zaměřený přístup americké sociologie ji mnohem těsněji spojoval s psychologií (zejména prostřednictvím překlenujícího oboru sociální psychologie) a s antropologií (prostřednictvím studia malých komunit, jež byly hlavním předmětem zájmu antropologického studia moderních společností). Jak psychologie, tak i antropologie přitom – i když zcela jiným způsobem – aktivně rozvíjely detailní empirický výzkum. I to je důvod, proč mohla mít kontinentální evropská sociologie daleko větší obtíže stát se integrální součástí širší tradice empirického výzkumu, než tomu bylo v případě Spojených států. Silná tradice empirického výzkumu měla také extrémně důležitou

⁵ Srov. Robert C. ANGELL, „A Research Basis for Welfare Practice“. *Social Work Journal*, roč. 1954, říjen, č. 35, s. 145.

roli při další diferenciaci sociologie jako vědecké disciplíny a její aplikace na sociální politiku.

Velice stručně řečeno: během poslední generace dosáhla sociologie jako vědecká disciplína stavu, který bychom snad mohli charakterizovat jako jakýsi první stupeň vyzrálosti. Ačkoli proces diferenciacie ještě zdaleka není dokončen a stále zde zůstává mnoho nevyhraněných oblastí, stala se sociologie, stejně jako ostatní vědecké disciplíny, relativně emancipovanou, nezávislou na svých filosofických základech. I přes mnoho dalších nejasností získala poměrně zřetelně definované místo mezi ostatními vědeckými disciplínami zabývajícími se lidským chováním a také byla vyvázána z dřívější identifikace s praktickými úkoly ve společnosti, aby se stala relativně „čistou“ disciplínou s vlastní teoretickou a výzkumnou tradicí. Jak jsme ovšem viděli, veškeré tyto předěly jsou stále vysoce problematické a nejasné ve vztahu ke kulturnímu založení, což je v každém případě zdrojem trvajících napětí. Domnívám se, že nejnaléhavějším problémem sociologie ve vztahu k filosofickému pozadí je problém ideologické kontaminace; ve vztahu k příbuzným disciplínám je to problém interdisciplinárního imperialismu a konfliktních vztahů – co se týká aplikované formy, nejnaléhavějším problémem je zde nutnost závazku k čistému výzkumu i výuce a nikoli formulace sociální politiky.

Institucionalizace sociologie na univerzitách

Maje na paměti tyto význačné intelektuální rysy, pokusím se nyní nastínit institucionalizaci sociologické profese v naší společnosti. V souladu s pojetím sociologie jako vědecké disciplíny je jasné, že ústředním nositelem její institucionalizace by měly být univerzitní fakulty filosofie a věd. Zde si sociologie již v počátečních fázích svého vývoje vytvořila poměrně stabilní zázemí, které pak nadále rozšiřovala. Zjevně strategické pro rozvoj tohoto zázemí bylo na přelomu století uvedení sociologie na nové Fakultě politické vědy na Kolumbijské univerzitě a na Chicagské

univerzitě. Tyto dvě katedry, každá v čele s osobností schopnou hrát vedoucí úlohu v záležitostech celého akademického sboru – Franklin H. Giddings, resp. Albion W. Small – sloužily jako nejvýznamnější školící střediska pro druhou generaci amerických sociologů, obzvláště těch, kteří se zaměřovali na ustavení sociologie jako vědecké disciplíny a kteří následně obsadili mnoho důležitých míst po celé zemi. Například raným a význačným výhonkem Kolumbijské univerzity bylo zavedení sociologie na Univerzitě Severní Karolíny pod vedením Howarda W. Oduma. Příběh institucionalizace sociologie se však samozřejmě neodehrál bez určitých nesnází. Kolumbijská a Chicagská univerzita byly zajisté konzistentně nejúspěšnějšími centry sociologie od dob jejího vzniku, ačkoli každá z nich měla svá světlá a stinná období. Ale například brzká Wardova iniciativa (v pozdních letech jeho kariéry) na Brownově univerzitě zde až donedávna nevedla ke srovnatelně úspěšnému vývoji a také Yaleská tradice, ustavená mnohem dříve Sumnerem, pod vedením jeho následovníka dlouho zůstávala povětšinou izolovaná od zbytku profese.

Na obecnější rovině má prvořadý význam skutečnost, že v této zemi [USA – pozn. překl.] bylo sociologické vzdělávání zakládáno souběžně s profesionálním vzděláváním v ostatních sociálních vědách. Ačkoli vznik sociologie *jako disciplíny* poněkud zaostával, z výše uvedených důvodů, za ostatními sociálními vědami, sociologie *jako profese* nemusela na cestě k získání plného univerzitního statusu překonávat obtížné bariéry sama.

Další významnou charakteristikou vývoje sociologie na amerických univerzitách byla v rozhodujícím období její síla na středozápadě [USA]. Chicagská univerzita zde nebyla osamocená, ale vybudovala poměrně těsný vztah s Rossofým a Gillinovým Wisconsinem, Cooleym a Michigensem, Hayesovým Illinoisem a Vincentovou a o něco později Chapinovou Minnesotou. Tato expanze přitom mohla souviset s nábožensko-etickým komplexem v této části země, o němž jsem se zmínil výše. V každém případě hlavní model ustavený na středozápadě, stejně tak jako na východě,

byl modelem kateder odevzdaných snaze o kvalitní sociologický výzkum a výuce kompetentních a odpovědných profesionálů.

Poslední generace byla svědkem rozšiřování tohoto profesního modelu na nejdůležitější univerzity po celé zemi. Důležitými kroky bylo v tomto ohledu např. ustavení sociologie na Harvardu v roce 1931 pod vedením Sorokina a její další expanzi v roce 1946; rozvoj sociologie na Cornelli pod vedením Leonarda S. Cottrella Jr., kde pod dozorem Dwighta Sandersona stavělo na základech sociologie venkova, a v posledních letech obrovskou expanzi sociologie na Berkeley, v Kalifornii, postavené zčásti na Teggartově historickém studiu sociálních institucí.

V současnosti sociologie poprvé v historii dosáhla uznání jako jedna z regulérních disciplín na všech významných univerzitách ve Spojených státech – když nyní seznam konečně doplnila Univerzita Johna Hopkinse. Jen na několika elitních humanitních vysokých školách – např. Amherst, Williams nebo Swarthmore – k tomuto vývoji ještě nedošlo. Situace v USA ostře kontrastuje se situací v Evropě, kde celkový počet profesorských stolic odpovídá jen zlomku těch amerických, přičemž dosud se sociologii dostalo jen minimálního uznání v Oxfordu či Cambridgi a z univerzit na kontinentě o ni projevuje nějaký zájem jen zhruba polovina univerzit na sever od Alp.

V případě, že přijmeme koncepci sociologie jako profese organizované kolem vědecké disciplíny, potom lze teží přecenit význam jejího širokého rozvoje ve Spojených státech. Zajištěná pozice sociologie na univerzitních fakultách samozřejmě představuje strukturální základnu, z níž může vědecky orientovaná profese nejefektivněji působit. Sociologie je tak plně zapojena do situace, které v americké společnosti čelí vědecké profese obecně a sociální vědy zvláště. Přesto by žádná jiná operační základna nemohla být tak výhodná pro další vývoj sociologie jako disciplíny a pro její eventuální vliv na společnost.

K tomu, aby byla tato pozice sociologie upevněná, je nezbytné, aby měla adekvátní počet schopných a řádně vyškolených odborníků. Lidé,

kteří vstoupili na pole sociologie v nejranější fázi jejího vývoje, pocházeli z velice rozličných prostředí – včetně vlády, oblasti sociální práce, žurnalistiky či podnikání. Jejich vyškolení bylo pouze minimálně technické. Brzká expanze sociologie se tak možná uskutečnila až příliš rychle. V prvních desetiletích tohoto století došlo k tomu, že existovalo více nabízených pozic než dostatečně kvalifikovaných pracovníků, kteří by je mohli zastávat. Zde je tedy příčina značného přílivu lidí bez odpovídající profesní kvalifikace. Nějaký čas trvalo, než se v rámci univerzit ustavily školící programy.

Nicméně v poslední generaci se tato situace podstatně zlepšila. Počet profesionálně kvalifikovaných pracovníků se stabilně zvyšoval a to jak díky narůstajícímu počtu vycházejícímu ze zmiňovaných postgraduálních škol, tak i díky novým postgraduálním výukovým programům. Například mezi lety 1936–1938 byl průměrný počet Ph. D. titulů nahlašovaných do *American Journal of Sociology* 45 za rok, ve srovnání s ročním průměrem 133 v období 1955–1957. Tyto tituly byly v letech 1933–1935 udělovány 18 katedrami, zatímco v nedávné době už to bylo asi 35 kateder.

Postgraduální výukové programy ovšem stále častěji zahrnují učební dobu ve výzkumných šetření v rámci probíhajících výzkumných programů. Některé z těchto programů byly financovány z grantů udělených jednotlivým členům akademického sboru od nadací nebo poslední dobou i od vlády; některé jsou organizovány formálněji pomocí subjektů jako je Ústav pro aplikovaný sociální výzkum na Kolumbijské univerzitě, jiné jsou prováděny výzkumnými organizacemi napojenými na univerzity jako je tomu např. u Národního střediska výzkumu veřejného mínění. Bez ohledu na formu organizace však tyto výzkumné subjekty enormně přispěly k prosazení dvou základních funkcí profese – pokrok vlastní disciplíny a školení klíčového personálu. K tomuto vývoji by jistě nemohlo dojít bez podstatného pokroku ve výzkumných technikách i v sofistikaci teorie. To je jedním z nejjasnějších indikátorů toho, že disciplína postupně dospívá.

Domnívám se, že výsledkem tohoto trvalého růstu kvantity i kvality postgraduálních výukových programů je to, že sociologie v posledních letech dosáhla takového stádia profesionalizace, kde již tolik nezáleží na příspěvcích několika výjimečných jedinců, což je zdánlivě nevyhnutelný znak nejranějšího stádia vývoje každé profese. Namísto toho sociologie disponuje stále se rozšiřující obcí solidně vyškolených a kompetentních lidí, kteří ve svém souhrnu přispívají *kumulativním* rozvojem poznání, na němž mohou jejich následovníci stavět a jenž představuje nejdůležitější známku relativně zralé vědy.

Umístění ústřední operativní základny sociologie na fakultách univerzit s sebou nese důležitý problém postavení sociologie ve vztahu k jejím příbuzným disciplínám v rámci těchto fakult. Jak již bylo zmíněno výše, existuje mnoho oblastí, jejichž hranice jsou s ohledem na intelektuální obsah nejasné. Ačkoli mnohé z těchto problémů s vymezením hranic nemají jasnou substantivní ani organizační definici, situace se přesto zdá být poměrně uspokojivá. Z hlediska institucionalizace profese v akademické obci existují ohledně současného stavu dvě pozoruhodné povzbudivé skutečnosti. Za prvé, sociologie jako „disciplína“ získala obecně uznávané akademické „občanství“, jak již bylo doloženo výše. Za druhé, jakkoliv stále najdeme případy, kdy je sociologie organizačně kombinována s jinými disciplínami – někdy s komplexem ekonomie a politické vědy, někdy s psychologií nebo antropologií, případně s oběma – nenajdeme již ve vzorcích takového kombinování žádnou hrozivou uniformitu.

Ve vztahu k jiným „behaviorálním vědám“ zaujímá sociologie středovou pozici, což je pro ni velice strategické. Profesní uskupení není v žádném nebezpečí, že by mohlo být absorbováno svými sousedy, ale naopak samo každému z nich něco podstatného nabízí. Například ekonomům a politickým vědcům sociologie poskytuje lepší porozumění „institucionálním“ faktorům, než jaké mají jejich vlastní disciplíny běžně k dispozici. Psychologii může přispět zaměřením se na „sociální“ aspekty chování,

kteří nejsou snadno redukovatelné do individuálních pojmů. Směrem k antropologii neexistuje natolik jasná hranice, snad ale můžeme říci, aniž bychom vypadali nepřejícně, že antropologové, kteří získávají tolik svých poznatků studiem relativně nediferencovaných společností, mohou uvítat pomoc při analýze strukturálně komplikovaných moderních společností, což je oblast, v níž mají sociologové jistý „náskok“.

Co se týče otřepané otázky postavení sociologie v „klovacím pořádku“ akademických disciplín, můžeme poznamenat (a to s plným vědomím hrubosti takové klasifikace), že během poslední generace významně vzrostla její prestiž. Tento vzrůst chápu jako důsledek jejího relativního posilování ve všech čtyřech proměnných, které byly vymezeny na začátku tohoto článku.

Poslední poznámka související se vztahem sociologie k příbuzným disciplínám se týká vzrůstající participace sociologů na interdisciplinárních výzkumných projektech. Jedním z významných interdisciplinárních počínů jsou tzv. „teritoriální studia“, ale nalezneme také mnoho dalších typů jako je např. výzkum organizací nebo lokálních komunit. Tyto projekty vytvářejí důležité prostředí, v němž se může povaha zúčastněných disciplín lépe definovat.

Právě jsem stručně shrnul obecný proces posilování pozice sociologie jako vědecké disciplíny, její ustavování na univerzitních pracovištích a rozvoj jejích výzkumných a výukových funkcí. Také jsem se dotknul toho, jakým způsobem může být sociologie prospěšná pro příbuzné disciplíny. Zbývá zhodnotit dva další typy vývoje. Jestliže budeme trochu předjímat následující pojednání, můžeme nejprve poznamenat, že příspěvek sociologie k ideologické „definici situace“ naší společnosti v posledních letech velmi získal na významu. Frekvence s jakou se pojem „sociologie“ objevuje v laických diskusích (ačkoli často s velice nejasným technickým zdůvodněním) je určitým ukazatelem tohoto stavu. Za druhé, ačkoli jsou sociologové stále ve stínu svých kolegů ekonomů, politologů nebo psychologů, změna míry v níž si za posledních dvacet let sociologové vyzískali

místo ve světě praktických záležitostí je nepřehlédnutelná. Výsledkem tohoto celkového posunu, v němž nepřevládá žádný jednotlivý faktor, je to, že o sociologii lze nyní tvrdit, že povýšila z nejméně respektované sociálně-vědní disciplíny na tu nejkontroverznější.

Přínos sociologie soudobé ideologii

Důležitým ukazatelem vztahu, který se rozvíjel mezi změnami samotné společnosti a postavením sociálně-vědních profesí v ní, je to, že pojem sociologie se v naší době stále více stává ústředním symbolem v laickém ideologickém přemítání. Z tohoto pohledu snad můžeme říci, že ideologicky se společnost dostává do jakési „sociologické éry“, která střídá éru „ekonomickou“ a nedávnější éru „psychologickou“.

Nejenže bylo průmyslové hospodářství velkým novým fenoménem od pozdního 19. století až hluboko do 20. století; termíny pro definici charakteru tohoto období intelektuálně poskytovaly ekonomické teorie rozličných typů. Myšlenkové školy ekonomie se pohybovaly od nejortodoxnějšího kapitalismu typu laissez-faire přes různé typy liberalismu a reformismu až k radikálnímu socialismu, který v některých případech vykryštoval až v marxismus. Nicméně v základu všech těchto pohledů byl souhrn předpokladů o rozhodující povaze „ekonomických faktorů“. Tato ideologická éra, jejímž poslední důležitou fází bylo období „Nového údelu“, byla nepochybně velice úzce spjata s procesem, jímž se ekonomie ustavila jako věda v akademickém světě. Význačnost ekonomie jako ideologického ohniska dnes výrazně ustoupila, ačkoli samozřejmě stále hraje důležitou roli v rozličných otázkách veřejné politiky. Ekonomická éra byla vystřídána podstatně méně „masivní“ érou psychologickou. Tuto změnu, která získala navrch ve třicátých letech, signalizoval zejména vzrůstající zájem o postavení racionálních *versus* „iracionálních“ faktorů v motivaci jedince. Podobně jako tomu bylo u ekonomie, byla tato změna spojena s rozvojem psychologie jako vědecké disciplíny.

Zatímco ekonomická éra ideologie byla spojována s *faktem* industrializace, éra psychologická byla spojena s *důsledky* industrializace pro jedince. I když psychologická éra zpochybnila adekvátnost zjednodušujících ekonomických interpretací lidského chování, v dalším vývoji se však stalo zřejmým, že porozumění komplexitě a změnám naší rozsáhlé společnosti a v ní probíhající „masovým“ jevům, vyžaduje více než analýzu individuálního chování. Nová ideologická éra, která se do značné míry překrývá s érou psychologickou, tak může být popsána jako určitá dialektika mezi psychologickým ohniskem zájmu v jedinci a sociologickým ohniskem zájmu ve společnosti. Nevyhnutelně je tak ústředním tématem tohoto komplikovaného celku problém omezení individuální svobody jednotlivce a zdá se, že právě to je v pozadí současného zaujetí otázkou „konformity“. Povšimněme si do očí bijícího rozdílu mezi tím, co je zdůrazňováno nyní, a tím, co bylo zdůrazňováno v éře ideologické převahy ekonomie. Základní problém – který byl často artikulován jako problém produktivity *versus* rovnost – tehdy spočíval v nalezení základu pro adekvátní „uspokojení potřeb“. Konformita je v učitěm smyslu problémem zřejmě charakteristickým pro „společnosti hojnosti“.

Nástup tohoto obšírného ideologického přemítání ovlivnil status sociologické profese, neboť sociolog začal být vnímán mnohem širší veřejností jako expert na intelektuální problémy spadající do oblasti veřejného zájmu. Skutečnost, že je na jeho odborné znalosti nahlíženo se značnou dávkou ambivalence, tomuto faktu neubírá na důležitosti. Ačkoli každá extrapolace trendů představuje nebezpečný podnik, zdá se být oprávněné tvrdit, že existuje pravděpodobné spojení mezi vznikem tohoto sociologického ohniska ideologického uvažování a konsolidací sociologické profese v rámci celé společnosti. Je-li tomu skutečně tak, potom se zjevně jedná o předzvěst vhodné příležitosti. Zároveň to tvoří základ pro zdůraznění naléhavosti určitých problémů naší vlastní pozice a cesty, kterou se bude nejspíše vyvíjet.

Existuje také těsné spojení mezi vzrůstajícím ideologickým významem sociologie a tím, co je v mnoha ohledech chápáno jako její nejstarší funkce, totiž vyučováním vysokoškolských studentů, z nichž většina nemá zájem stát se profesionálními sociálními vědci. Tato „vyučovací“ funkce pro naši profesi vždy představovala a stále představuje jednu z jejích předních odpovědností. Jedná se především o obecně vzdělávací funkci, jež pomáhá studentovi orientovat se ve světě, v němž žije. Charakter této funkce se však přirozeně mění společně s vývojem sociologie jako disciplíny i se změnami ve společnosti samotné. Čím více se disciplína stává techničtější, tím větší problém vzniká s jejím přizpůsobováním se obecně vzdělávacím účelům.

Problém vztahu mezi výzkumnými a školícími funkcemi profese na postgraduální úrovni a pregraduální vzdělávací funkcí představuje podstatné komplikace. Je těžké stanovit procento sociologů na akademických pozicích, kteří se jednotlivými funkcemi přednostně zabývají. Ti, kteří působí na humanitních vysokých školách s žádnými nebo jen s minimem doktorských studijních programů, se zabývají v první řadě obecným vzděláváním. Na univerzitách však zpravidla dochází k překrývání těchto dvou funkcí a mnoho členů akademického sboru věnuje značnou část své energie také vyučování na nižších stupních studia. Takové překrývání je bezpochyby žádoucí, protože postgraduální práce v sociologii plynule navazuje na pregraduální, ale také protože vede k profesionálnímu výškolení v sousedních disciplínách. Takzvaná „university college“ vystavuje své pregraduální studenty vlivu těch, kdo výzkum provádějí na samotné hranici příslušné oblasti poznání a dává jim tak příležitost sledovat aktuální proces utváření kultury namísto toho, aby pouze dostávali finální „produkt“.

Přesto dochází při integraci obou vzdělávacích funkcí k řadě závažných problémů. Jelikož se postgraduální výuka tak výlučně orientovala na školení personálu pro výzkum a postgraduální instituce, vzniká silná tendence k tomu, aby byly obecně-vzdělávací programy (tam kde nejsou

sloučeny s programy specializovanými) vedeny pracovníky, kteří nebyli vybráni pro kariéry s vysokou profesionální prestiží. Navíc se vzrůstající profesionalizací navíc noví absolventi doktorského studia, kteří přijmou výukovou práci na *college*, zjišťují, že je stále těžší přejít do práce na univerzitní katedře. Tato narůstající strnulost kariérních trajektorií byla zřejmě zesílena enormní expanzí organizovaných výzkumných pracovišť. Člověk, který se k práci na univerzitních výzkumech dostal na začátku své kariéry, má mnoho příležitostí naakumulovat výkaz výzkumných výsledků, který pak v soutěži o vyšší univerzitní posty nemůže být překonán člověkem zatěžovaným vyučováním pregraduálních kurzů v prostředí, kde se mnoha výzkumů neodehrává – přestože schopnosti obou mohou být rovnocenné. Jinými slovy, v sociologii existuje tendence učinit z učitelů na *college* něco jako druhořadé občany profesního akademického odvětví.

To je samozřejmě problém, který sdílí také ostatní akademické disciplíny, a v žádném případě není typický pouze pro sociologii. Nicméně tato situace může být zhoršena nedávným nárůstem příležitostí pro sociology v ostatních profesionálních akademických sborech a na neakademickém poli. Vypadá to tedy, že se blíží čas, kdy bychom měli vážně uvažovat nad zakládáním speciálních školicích programů pro budoucí učitele na úrovni *college*. Vzdělávací funkce naší profese v pregraduálním studiu je příliš důležitá na to, abychom z nedbalosti dopustili její upadání.

Sama pregraduální výuka momentálně prožívá ve svém těžišti významnou změnu, která zvyšuje význam této výuky ve vztahu k problémům naší profese. Během dřívějšího období spočívala primární přitažlivost pro pregraduální studenty v tématech „sociálních problémů“, jež nezahrnují pouze kriminalitu či chudobu, ale také takové problematické okruhy jako jsou manželství a rodina. Nyní i v těchto oblastech se důraz posouvá od otázky, jak se vypořádat s jednoznačnými „zly“ ve společnosti, k tomu typu zájmů, jež jsem nazval ideologickými. Namísto toho, abychom brali jako samozřejmost jasnou definici toho, co musí být v naší společnosti uděláno, soustředí se zájem spíše na to, o jaký typ společnosti se jedná,

kam směřuje apod. Nejdůležitějším důsledkem tohoto posunu přitom je, aby byla pregraduální výuka sociologie přivedena do mnohem těsnějšího kontaktu s obecným intelektuálním uvažováním v naší společnosti.

Tato změna uvaluje na sociology velkou odpovědnost. Ideologie totiž představuje právě místo setkávání hodnotových ideálů společnosti a její empirické vědecké kultury. Z povahy věci tak mocenské tlaky přicházejí do konfliktu se standardy vědecké objektivity. To, že se sociologie objevila v centru ideologického uvažování, znamená, že musí sloužit jako přední strážce vědecké tradice bojující proti mnoha tendencím k zavádění předpojatosti a zkreslení. A musí to dělat v situaci, kdy její vlastní technické zdroje nejsou zcela adekvátní tomuto úkolu a kdy jedinou čestnou profesionální odpovědí je na mnohé otázky je: „Nevíme;“ přestože rádoby sociologové hlasitě pronášejí svá pseudořešení mnoha problémů.

Někteří vědečtí puristé by tuto situaci chtěli řešit totální kapitulací, vyvarováním se jakéhokoli spojení s širší veřejnou diskusí. To je uskutecnitelné a často také ospravedlnitelné pro některé technické specialisty. Pro profesi jako celek je to však pozice, kterou není myslitelné zaujmout. K veřejně nápadné participaci profese na těchto diskusích tak či onak bude vždy docházet a je jejím stěžejním zájmem, aby byl vyslyšen dostatek vysoce kompetentních a profesionálně zodpovědných osob. Tato úvaha v neposledí řadě platí také pro vzdělávací funkci a psaní textů určených pro pregraduální studenty.

Aplikovaná funkce

Čtvrtou hlavní oblast zapojení profese do struktur společnosti jsem nazval aplikovanou funkcí. Jak již bylo řečeno, aplikovaná sociologie byla typická zvláště pro ranou fázi vývoje oboru, a to zejména ve vztahu k sociálním problémům. Rozvoj aplikované funkce byl ale poměrně rázně ukončen ve prospěch budování akademického centra oboru. Nedávno jsme mohli zaznamenat výrazný návrat k zájmu o aplikovanou sociologii, a to v mno-

hem širším měřítku, než tomu bylo dříve. Přelom pravděpodobně spočívá v pokusu využít možností sociálních věd k vojenským účelům během druhé světové války. V těchto snahách totiž hrála sociologie výraznou, ačkoli zdaleka ne vůdčí, úlohu. Další důležitou hybnou silou rozvoje aplikované sociologie byl také vývoj takových oblastí, jako je např. industriální sociologie nebo výzkum trhu.

Během raného vývoje každé nové disciplíny, která má možnost praktického uplatnění, je běžné, že tyto praktické funkce začnou vykonávat její vlastní profesionálové. V některých profesích se přitom tento model udržuje a nadále rozšiřuje. Například chemie je profesí, kde je to nejvíce zřetelné. Velká část lidí s doktorským titulem v chemii vykonává aplikovanou technologickou práci pro průmysl nebo vládu. Je pravděpodobné, že jich je početně více než chemických inženýrů. Podobný model poznamenal také nedávný vývoj sociologie a pravděpodobně se bude nadále rozšiřovat. Největší význam má zřejmě práce sociologů v průmyslových a vládních organizacích, zejména vojenských, ve výzkumech veřejného mínění a v mnoha typech sociálních agentur zabývajících se kriminalitou, zdravím, apod. Přesto je dosud většina sociologů (cca 86 %) s doktorským titulem zaměstnávána na univerzitách, přičemž jejich procento převyšují pouze historici, literární vědci či další humanitní vědci, zatímco procento politologů či ekonomů s doktorským titulem zaměstnaných na univerzitách je podstatně nižší (cca 76, resp. 69 %).⁶

⁶ Dle šetření z roku 1952 shrnutém v „Personnel Resources in the Social Sciences and Humanities.“ *U. S. Bureau of Labor Statistics Bulletin*, č. 1169, tab. A-17, s. 94–96. Rozdíly jsou ještě daleko větší mezi držiteli magisterského diplomu [Master's degree]. Ze sociologů s tímto titulem bylo 69,1 % zaměstnáno na *colleges* a univerzitách, zatímco politických vědců jen 36,8 % a ekonomů 46,3 %. Zajímavé je také to, že nedávnější, ještě nepublikované šetření mezi postgraduálními studenty provedené N.O.R.C. [National Opinion Research Center, pozn. redakce] ukazuje nižší poměr (68 %) kandidátů na doktorský titul v oborech sociologie a antropologie, kteří mají v úmyslu vstoupit do akademického života. Pro porovnání: v jiných oborech se do akademického života chystá vstoupit: 82 % angličtinářů, 49 % poli-

Důležitým a rychle se rozvíjejícím přemostěním mezi akademickými a mimoakademickými zaměstnanci je konzultantská role v různých neakademických organizacích. Ta se pohybuje od relativně individualizovaných služeb konkrétním klientům až po značné množství „konferenčních diskusí“, na něž jsou povolávány skupiny profesionálů, často z rozličných disciplín, aby pomohly objasnit konkrétní problémovou oblast.

Rozhodující odlišností ve vývoji aplikované funkce sociologie a psychologie je menší potřeba sociologie organizovat něco jako „praktickou živnost“, ve smyslu individuálních služeb za poplatek. Zaměstnavatelé sociologů, jak na plný pracovní úvazek, tak na základě konzultantských služeb, jsou spíše obchodní firmy, vláda, instituce působící v sociální oblasti a výzkumná pracoviště, které jako takové nepotřebují tu ochranu před šarlatánstvím nebo podobnými hrozbami, již naopak potřebují profesionálové nabízející své služby individuálně. Proto sociologická profese může daleko snadněji minimalizovat komplikované problémy s legálními certifikáty, licencemi nebo obojím, které se v poslední době začaly ve velké míře týkat psychologů.⁷

V poslední době se objevil také nový typ aplikace, kterého se sociologové účastní spolu se specialisty z jiných „základních věd“. Jedná se

tologů, 48 % ekonomů, 42 % psychologů, 39 % chemiků. (Podle osobního sdělení Jamese A. Davise, National Opinion Research Center.)

⁷ V tomto případě problém vychází zejména z rychlé expanze praktické klinické psychologie a z jejího nejednoznačného vztahu k praktické psychiatrii. Psychologové na obranu proti nárokům medicíny na monopol legitimní psychoterapie přijali politiku legálních certifikátů, které nemají poskytovat oprávnění k výkonu funkcí jako takových, ale k používání pojmu „psycholog“. To se dotklo sociologů, protože certifikace titulu artikulovaná v některých ustanoveních by vedla k vyloučení sociálních psychologů se sociologickým vzděláním a příslušností z této certifikace, a tím pádem z vykonávání praktických funkcí. Tento problém je v současné době předmětem složitých vyjednávání mezi jednotlivými profesními asociacemi. Je ovšem zřejmé, že certifikace názvu vědecké disciplíny za účelem definování legitimních praktických činností s sebou zřejmě nese značné komplikace jak pro samotnou disciplínu, tak pro ty, kdo k ní mají ve vědecké komunitě blízko.

o výzkum a školení pracovníků pro řadu aplikovaných profesí. Historicky byl nejtěsnější vztah mezi sociologií a některou z aplikovaných disciplín vztah sociologie a sociální práce. Když se sociologie z této aktivity vy-
vázala, sociální práce utvořila podobný vztah s psychiatrií. Vztah mezi sociologií a sociální prací byl znovu navázán teprve nedávno, a to zejména prostřednictvím participaci sociologů jednak na vyučování studentů specializovaných programů sociální práce, jednak na výzkumech, které se zaměřují na témata sociální práce.⁸

První oblastí, v níž došlo k rozmachu tohoto nového profesního modelu, byla oblast zdraví, respektive mentálního zdraví. Po zcela zásadně dominantním chápání „vědecké“ medicíny coby medicíny „organické“ v první čtvrtině tohoto století, došlo k obratu zájmu na psychologické a sociální faktory nemoci a zdraví. V tomto obratu přitom pravděpodobně hráli sociologové daleko větší roli než jiní „behaviorální“ vědci. Spolupracovali také s antropology, ale evidentně hráli v tomto procesu významnější roli než psychologové, ačkoli ti tvořili početně i organizačně silnější skupinu. Důvodem bylo, jak se domnívám, zejména to, že sociologie se nezajímá o terapii jednotlivých pacientů. Sociolog pomáhá s problémy, které zasahují medicínu a veřejné zdraví jako celek a jeho funkce nemůže být viděna v tradičním smyslu medicínské praxe. Sociologie tak není vnímána jako hrozba psychiatrické léčbě pacientů, jak je tomu v případě klinické psychologie.

Je dobře známo, že lékařské organizace a různé organizace zabývající se veřejným zdravím nyní tvoří jednu z hlavních oblastí zaměstnanosti sociologů. Pravděpodobně se jedná o nejširší oblast, v níž jsou sociologové zaměstnáváni, vyjma té hlavní, totiž výzkumně-vzdělávací. Povaha těchto nových pracovních příležitostí pro sociology je velice různá, ale pravděpodobně nejdůležitějším typem je zaměstnávání sociologů na lékařských fakultách a fakultách veřejného zdraví. Trend totiž zcela evidentně smě-

⁸ ANGELL, „A Research Basis for Welfare Practice“.

řuje k zařazení sociologie mezi základní vědy, které určují lékařskou praxi, a k začlenění sociologů, stejně jako ostatních behaviorálních vědců, do této praxe. Získávají v ní podobný organizační status jako např. fyziologové, biochemici, biofyzici, bakteriologové, apod.

Oblast zdraví je nicméně jen jednou z několika oblastí, v níž se tento model aplikace sociologie objevuje. Podobný trend, i když ne v takovém rozsahu, můžeme v sociálních vědách obecně a v sociologii zvlášť pozorovat také v oblastech, jako je obchod, veřejná správa, vzdělávání, právo nebo dokonce náboženství. Pravděpodobně největší pokrok byl zaznamenán na obchodních školách, přičemž nejdůležitějším prvním krokem v tomto směru bylo propojení sociologie venkova a výuky na zemědělských fakultách. Dalšími větvemi sociologie, které byly důležité pro obchodní školy, byly pochopitelně sociologie průmyslu a techniky sociologických šetření [survey research]. Oblastí, v níž v příštích letech dojde pravděpodobně k velkému zapojení sociologie, se zdá být oblast vzdělávání, a to nejen proto, že naše společnost momentálně nutně potřebuje zlepšovat a rozšiřovat vzdělávací nástroje. Průnik sociální věd do práva je zatím spíše pomalejší, nebereme-li v úvahu takové názory, jako je například tvrzení Erwina N. Griswolda, že právo samo je sociální vědou.⁹ Lze nicméně očekávat, že postupem času budou sociální vědy do práva pronikat stále více.

V obecném procesu začleňování sociologie do ostatních disciplín byly velice důležité veřejné zdroje. Právě prostředky získané prostřednictvím *land-grant colleges*¹⁰ či experimentálních zemědělských center daly v minulé generaci výsadní postavení sociologii venkova. *Department of Agriculture* spolu s *Bureau of the Census* byly také prvními institucemi

⁹ Erwin N. GRISWOLD, „Law Schools and Human Relations.“ Přednáška přednesená v rámci Tyrrell Williams Lecture na Law School of Washington University, St. Louis, 19. dubna 1955, s. 6 (zvláštní tisk).

¹⁰ „Land-grant colleges“ nebo také „land-grant universities“ byly ve Spojených státech amerických ústavy vyššího vzdělávání, které na základě výběru jednotlivými státy využívaly zvláštních materiálních podpor vyplývajících z Morill Land-Grant Acts z let 1862 a 1890. Pozn. redakce.

ve federální vládě, v nichž získali sociální vědci pevnou oporu. V oblasti zdraví byla zase důležitá role *National Institutes of Health*. Existuje tak ještě jeden důvod, proč předpokládat obrovský růst role sociálních věd ve vzdělávání. Očekávání, že se v této oblasti značně rozrostou vládní aktivity i finanční pomoc na výuku a výzkum v příslušných profesích.

Tento rozmach sociologie však byl zapříčiněn nejen různými odbornými školami a dostupností veřejných zdrojů, velice mu napomohla také *Russel Sage Foundation*, která mezi sociology a odborníky z aplikovaných profesí šířila a podporovala vědomí relevance jejich vědění a dovedností. Jak v roce 1955 zdůraznil Donald Young: „Vidíme jasnou potřebu praktických profesí mít sociálně-vědní data a techniky [...]. Byla by škoda neodpovídat na jejich požadavky a nevyužít možnosti testovat naše „zboží“ – identifikovat chyby a pokusit se stanovit, jak tyto chyby napravit.“ Young také položil otázku, „zda by sociologové měli být také vedeni k převzetí odpovědnosti za politická rozhodnutí, za účinnost akčních programů a práci s klienty s osobními problémy; či zda by nemělo být cílem zavedení konzultantů či zprostředkovatelů, kteří by pracovali v těsném propojení s již ustavenými aplikovanými profesemi.“¹¹

Osobně věřím, že pro vývoj sociologie je nadmíru důležité, aby její vztah k celé řadě aplikovaných oborů byl *zprostředkováván* skrze odborné školy, které by vyučovaly praktické specialisty v těchto oborech a které by formovaly centra „akčního výzkumu“ s cílem poskytování přísně praktických výsledků. Ve vysoce diferencované společnosti, v níž aplikovaná forma nabývá na důležitosti jak v sociálních, tak v přírodních vědách, jsou tyto školy nejvhodnějším místem spojení vědeckých profesí a mnoha naléhavých sociálních potřeb. Obecně vzato je třeba také říci, že primární odpovědnost za realizaci by měli nést spíše členové aplikovaných profesí než vědci jako takoví. Existence takových zprostředkujících struktur

¹¹ Donald YOUNG, „Sociology and the Practicing Professions.“ *American Sociological Review*, roč. 20, prosinec 1955, č. 6, s. 646.

poskytuje velice důležitou ochranu hlavní funkci vědecké profese proti tlakům ležícím mimo tento hlavní proud.

Rozvíjející se vztah s aplikovanými profesemi představuje ovšem pro sociologii naléhavý problém: musíme se snažit zajistit, aby sociologové, kteří jsou takto zaměstnáváni, měli co možná nejlepší schopnosti, výuku i profesionální odpovědnost. Se zřetelem na rychle se rozvíjející poptávku po službách sociologů se však tento požadavek stává čím dál tím obtížněji naplnitelný.

Publikační cesty

Další důležitou oblastí, kterou musí mít profese kvalitně propracovanou, jsou způsoby publikace výsledků výzkumů a učebních materiálů, a to jak v knižní formě, tak ve formě článků v časopisech. Pro zrod a vývoj sociologie byla nesmírně důležitá existence *American Journal of Sociology*, který byl velice brzy založen katedrou sociologie na Univerzitě v Chicagu pod vedením Albiona Smalla. V pravý čas pak vznikaly další potřebné organizace. V roce 1936 vznikl *American Sociological Review*, který byl odpovědí na naléhavou potřebu dalšího časopisu. Dnes se počet sociologických periodik neustále zvyšuje.

Pro profesi jako takovou není jednoduché kontrolovat vydávání knih. Důležitou roli hrála samozřejmě univerzitní nakladatelství, nicméně po velmi dlouhou dobu byla sociologie v jakémsi bludném kruhu, protože vzhledem k naléhavé potřebě učebních materiálů a omezeným možnostem vydavatelství docházelo k tomu, že vycházely stále jen základní sociologické učebnice, a to na úkor hodnotnějších studií. Později spolu s tím, jak sociologická disciplína dozrávala, se tato situace značně zlepšovala. Výrazně se rozšířil trh s náročnějšími sociologickými texty a také se zvyšoval počet publikovaných výsledků výzkumu. Navíc začali být znovu vydávány a překládány klasici, přičemž ti si většinou získali daleko širší publikum, než tomu bylo dříve. Zvláště důležitou roli v tomto procesu hrálo

nakladatelství Free Press, které zvýšilo dostupnost sociologické literatury a demonstrovalo také ostatním vydavatelstvím, že seriózní neučebnicová sociologická literatura má široké publikum.

Organizovaná profese

Tento přehled problémů, jimž čelí sociologická profese, zakončím úvahou nad její organizací v profesních asociacích. Zakladatelé sociologie ve Spojených státech velice brzy ustavili *American Sociological Society* a od té doby lze vysledovat pokračující tradici odpovědného vedení. O generaci později byly založeny některé regionální společnosti. Dnes najdeme mnoho různých specializovaných skupin přidružených k národní společnosti, jako například *Rural Sociological Society* nebo *Society for the Study of Social Problems*, z nichž každá má svůj vlastní časopis.

Jak je v takových iniciativách běžné, v prvních letech po založení probíhala organizace národní společnosti spíše neformálně některým členem profese, který jako tajemník dobrovolně spravoval běžné záležitosti společnosti. Mezi lety 1948–1950 se ale společnost rozrostla (jak co do počtu členů, tak i rozsahem aktivit) natolik, že byla nutná její úplná reorganizace. Ta vyústila v ustavení ústřední kanceláře, již vedl placený vedoucí funkcionář. Od té doby se více než zdvojnásobil počet členů, stejně tak jako se značně rozšířila i oblast aktivit.¹²

Jak již bylo zmíněno výše, hlavní živnou půdou vědecké profese v moderní společnosti musejí být univerzity. Ty jako jediné mohou po-

¹² Samotný vývoj členství v Americké sociologické společnosti stojí za zmínku. V prvním desetiletí nepřesahoval počet členů 500. Později, po první světové válce, tento počet dosáhl úrovně mezi 1000 a 1500 členy, která se zvýšila teprve po druhé světové válce. V letech reorganizace 1948–1950 měla společnost už kolem 2500 členů. V roce 1951 byla zavedena přísnější pravidla pro aktivní členství, ale i tak měla v roce 1958 společnost 5783 členů, z nichž bylo přibližně 2500 členů aktivních. Zdroj: Official Reports and Proceedings, publikováno každoročně v oficiálním časopise společnosti.

skytnout prostředí pro základní funkce profese – vyučování a výzkum. V žádném případě však nesmí být podceňován význam silných a dobře vedených profesních asociací. Právě skrze jejich setkání, publikace a různé jiné formy totiž mezi sebou mohou komunikovat sociologové z celé země. Navíc poskytují možnost koordinovaného jednání v prosazování zájmů a vykonávání povinností profese.

Profesní asociace se liší od odborových organizací tím, že se nejedná ani tak o „zájmovou skupinu“, jako spíše o společnost, jež usnadňuje vývoj profesní oblasti a chrání odborné a etické standardy svých členů. Kritéria členství jsou v tomto ohledu důležitým symbolem. Sociologové ze všech profesních uskupení by si měli být vědomi svého sociálního a kulturního začlenění, a to ve všech výše zmíněných ohledech. Profesní organizace může být také zvláště užitečná ve zprostředkovávání vztahů se členy ostatních vědeckých disciplín i se širokou veřejností. Možná nejdůležitější je dnes funkce profesních asociací ve vztahu k aplikovaným oblastem. Zde velice snadno dochází ke konfliktům a střetům zájmů, a to jak mezi disciplínami, tak mezi akademickou a neakademickou sférou. Proto je nutné vyvinout určitý pracovní kodex těchto vztahů. Například jeden ze současných problémů spočívá ve způsobech, jakými agentury státní správy specifikují názvy věd. Jakákoli skupina „-ologů“ tak může chránit své zájmy jen neustálým informováním *Civil Service Commission* o rozsahu své působnosti. Tyto a další problémy se staly základní náplní nově vzniklé části *Society* – tzv. *Committee on the Profession*, která pojímá široký záběr problémů týkajících se nejen odborného vývoje sociologie, ale také postavení sociologů v naší společnosti.

Shrnutí a závěry

Tímto pojednáním jsem vytvořil poměrně jasný obraz. Sociologie je profesí, jež je zformována jako progresivní vědecká disciplína, která během posledního desetiletí dosáhla určitého stupně zralosti a obsadila

strategickou pozici mezi sociálními vědami. Ty v tomto století získaly ve společnosti takové postavení, jež jim nikdy předtím nenáleželo. Během poslední generace se také enormně rozvinuly odborné základy sociologie. Sociologie má nyní daleko širší a hlubší zásobu výzkumných technik než kdykoli předtím a výrazně se také zlepšila její teorie. Značně vzrostl počet velkých výzkumů a zároveň se zlepšila jejich průměrná kvalita.

Operační základnu sociologické profese tvoří univerzity. Pozice sociologie na nich byla v posledních letech značně upevněna a zároveň došlo k rozšiřování sociologie na další a další univerzity. Dnes již každá důležitá univerzita v Americe našla pro sociologii místo. Počet profesionálních sociologů se od dvacátých let ztrojnásobil a jistě se bude dále zvyšovat. Sociologie se posunula do středu současného intelektuálního světa. Značně se rozrostlo zapojení sociologie do praktických záležitostí. Přinejmenším byl učiněn významný krok k ustavení sociologie základní vědou, ze které by vycházela celá řada aplikovaných profesí. Došlo také k rozšíření a upevnění mnoha profesních asociací.

Pokud by byl tento obraz o sociologii správný, pak by byl také velice potěšující, a to zejména pro ty, kteří do profese vstoupili, když tato situace byla mnohem méně příznivá. Daný stav věcí však zároveň odhaluje mnoho vážných obtíží a nebezpečí, které namísto spokojené relaxace vyžadují intenzivní úsilí. Na závěr představím několik oblastí, ve kterých najdeme zvláště naléhavé problémy.

- 1 Nikdy by nemělo být zapomenuto, že hlavním úkolem vědecké profese je rozvoj disciplíny a výuka následovníků, kteří by mohli v tomto rozvoji pokračovat. Vyrůstající zapojení sociologie do populárně ideologických diskusí a rozšiřování aplikovaných funkcí může lehce odvést pozornost od hlavního úkolu sociologie, ačkoli mezi nimi samozřejmě nemůže být žádný konflikt. Vysoce kvalifikovaná pracovní síla, zdá se, zůstane v sociologii ještě na dlouhou dobu vzácná, vzhledem k tomu, že poptávka po ní roste daleko rychleji než její nabídka. Proto by podle mého názoru mělo být naší největší prioritou zajistit,

aby ti nejschopnější lidé pracovali na univerzitách, a umožňovat jim vykonávat výzkum na co „nejčistší“ možné úrovni.

2. Některé vztahy sociologie s ostatními disciplínami již byly nastaveny, nicméně stále zde zůstává mnoho nevyřešených problémů. Jejich detailní řešení musí být rozvinuto zejména v rovině výzkumu, profesionálního psaní i vztahů, které sociologové individuálně nebo v malých skupinách utvářejí s ostatními sociálními vědci. Tu a tam se může tento problém stát hlavním zájmem činnosti organizované profese, je však velice důležité, aby nedocházelo k žádným ústupkům, jež by nás vedly zpět k disciplinární malosti. Zřejmě nejdůležitější je ustavení a udržování dobrých interdisciplinárních kontaktů na univerzitách, ale i takové organizace, jako je *Center for Advanced Study in Behavioral Sciences*, významně přispívají k dobrým interdisciplinárním vztahům.
3. Profesionální sociologové by se měli připravit na vzrůstající tlak vyplývající z většího zapojení sociologie do ideologických sporů. Přesněji řečeno, tím, že je jejich předmět veřejnosti stále více na očích, bude docházet k větším zkreslením a nepochopením, než tomu bylo dříve. Jejich odpovědností je udržet si vysoké standardy vědecké kompetentnosti a objektivity. Někdo bude muset plnit úkol zprostředkovatele mezi profesí a veřejností a v případě nutnosti do veřejných debat z vlastní iniciativy vstupovat. Uzavření se celé profese do své vlastní odbornosti by mohlo být z dlouhodobého hlediska nebezpečné, zejména proto, že je její situace velice těsně spojena s vyučováním na úrovni bakalářského a magisterského studia, v nichž spočívá velká část potenciálu naší disciplíny.
4. Musíme směřovat k další expanzi aplikovaných funkcí a vypořádat se s problémy, které se zde objeví. Myslím, že by mělo být věnováno velké úsilí přenesení toho, co bylo nazváno modelem vztahu základní vědy, na mnohé z těchto funkcí, ačkoliv to znamená odklonění nemalé části hodnotného personálu. Zároveň zde bude mnoho sociologů, kteří

vstoupí do některých aplikovaných aktivit přímo. Vytvoření kodexu pro profesně čistý způsob organizace této participace je, jak věřím, jedním z největších úkolů profesních asociací. Jedná se o úkol velice těsně spjatý s ochranou zájmů sociologů, jelikož ty jsou při této participaci často ohroženy.

Stručně řečeno, zdá se pravděpodobné, že problémy, jimž bude čelit naše profese v nadcházejících letech, se budou soustřeďovat kolem mnohých pokusů a komplikací, jež budou spojeny s jejím relativním, i když nedokončeným úspěchem. Sociologie se stává „důležitou“. Doufejme, že nás tento stav neodvede od našeho hlavního úkolu a současně že vezmeme náležitě v úvahu zodpovědnosti a povinnosti, které nám přinášejí zvyšující se zapojení sociologie do širšího sociálního prostředí. Soustředěnost na vědu jako takovou není neslučitelná s dobrým občanstvím ve vědecké obci i v širší společnosti. Největší výzvou je udržet tu správnou rovnováhu.

Z anglického originálu „Some Problems Confronting Sociology as a Profession“ (in American Sociological Review, roč. 24, 1959, č. 4, s. 547–569) přeložila Karolína Prýmková.

Recenze / Review

POKUS O DEFINICI NOVÉ KRITICKÉ TEORIE

Axel Honneth (ed.), *Zbavovat se svéprávnosti. Paradoxy současného kapitalismu*. Praha: Filosofia 2007 (*Befreiung aus der Mündigkeit. Paradoxien des gegenwärtigen Kapitalismus*, 2002, přeložila Alena Bakešová).

Martin Řeháček*

V knize s úmyslně provokativním názvem „Zbavovat se svéprávnosti“ se kolektiv autorů snaží předložit nové objevy na poli kritické teorie společnosti, která je nedomyšlitelně spojena s Institutem pro sociální výzkum založeným na frankfurtské univerzitě. Editor sborníku, Habermasův žák a ředitel institutu Axel Honneth, se spolu se svými spolupracovníky snaží navázat na odkaz svých předchůdců, ale také rozvinout nový koncept, který by mohl lépe posloužit k reflexi současného stavu společnosti. Hlavním cílem institutu je vybudovat systém integrační teorie a výzkumu, který by však neměl být příliš zatížen Marxovým odkazem a jeho pojmovým aparátem.

Ústředním pojmem nové kritické teorie se stává slovo „paradox“, jenž dokáže nynější realitu vystihnout lépe než staršími autory frankfurtské školy často používané kategorie jako „krize“ nebo „rozpor“. Na problémy spojené s osvícenskou idejí pokroku se totiž podle autorů sborníku nelze

* Kontakt na autora: Martin Řeháček, Katedra sociologie, ISS FSV UK, U Kříže 8, 158 00 Praha-Jinonice (rehacek.martin@gmail.com).